

OSMANLI'DA CERİME UYGULAMASI VE İSTİSMARI

Cerime Practice And Exploitation In Ottoman

Dr. Nezif CIKAY

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye, nezifcikay@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
05.04.2021

Kabul/Accepted:
10.08.2021

Sayfa/ Page:
272-288

10.32579/mecmua.933097

Öz

Cerime, Osmanlı Devleti'nde belli suçları işleyen kişilerden alınan bir para cezasıdır. Yaklaşık beş yüz yıllık bir zaman diliminde bu sistem Osmanlı Devleti tarafından uygulanmıştır. Hangi suçlardan ne kadar para cezası alınacağı padişahlar tarafından yayımlanan kanunnamelerle belirlenmiştir. Kadı tarafından hükme bağlanan cerime, ehli örf olarak isimlendirilen icra yetkisine sahip yöneticilere verilmiştir. Birçok İslâm devletinde para cezaları suistimal edilebileceği gerekçesiyle uygun bulunmamıştır. Osmanlı hukuk ve idare sistemi bu cezaların suistimal edilmesini önlemek ve idarecilerin hukuksuz bir şekilde cerime almasının önüne geçmek için kadı ve naiplerin bu konuda suçlanan şahsı mahkûm etmesi şartını getirmiştir. Sistemin yozlaşmasını önlemek için getirilen bu şart gerek kadı ve naip ve gerekse ehli örf tarafından ihlal edilmiştir. Cerime, idare ve yargı tarafından amacından saptırılarak bir kazanç kapısına dönüştürülmüştür. Cerime uygulamasının bu zayıf yönünü bilen sultanlar Adaletnameler yayımlayarak bunun önüne geçmeye çalışmışlardır. Tarihi belgeler sultanların bu amaçlarına ulaşamadıklarını göstermektedir. Kadı Sicilleri, Mühimme Defterleri, Şikâyet Defterleri ve Eyalet Ahkâm Defterleri bu konudaki şikâyet örnekleriyle doludur. Osmanlı köylüsü, cerime uygulamasından en fazla mağdur olan toplumsal gruptur. Reayayı, hukuksuzluk yapan yöneticilere karşı koruyacak olan ve adaleti sağlamakla görevli olan kadı ve naiplerdir. Adalet sisteminin yozlaşması, kadı ve naiplerin icra yetkisine sahip idarecilerle içli dışlı olması mağdur kesimleri korumasız bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cerime, Para Cezası, Osmanlı Devleti, Ehli Örf, Suç, Kanunname.

Abstract

Cerime is a fine taken from people who committed certain crimes in the Ottoman Empire. Unlike the previous Islamic states the Ottoman State has greatly expanded the scope of fines. This system was implemented by the Ottoman Empire in a period of approximately five hundred years. The amount of fines for which crimes was determined by the kanunnames published by the sultans. Cerime, which was adjudicated by the kadı, was given to the executives, called ehli örf. In many Islamic states, fines have not been found appropriate on the grounds that they could be abused. In order to prevent the abuse of these punishments and to prevent the rulers from illegally obtaining cerime, the Ottoman system of law and administration imposed a requirement that the Qadı and the Naib condemn the person accused in this regard. This condition, which was brought to prevent the corruption of the system, has been violated by both Qadı and the Regent and Ehli örf. Cerime has been turned into a means of gain by being distorted from its purpose by the administration and the judiciary. The sultans, who knew this weakness of the Cerime application, tried to prevent it by publishing Adaletname. Historical documents show that the sultans could not achieve these goals. Kadı Registers, Muhimme Defters, Şikâyet Defters and Eyalet Ahkâm Defters are full of examples of complaints on this subject. The Ottoman villager is the social group that suffers the most from the cerime application. The Qadı and Naibs were the persons who responsible for providing the law and protecting the Reaya against the rulers who committed unlawfulness. The corruption of the justice system and the closeness of the kadı and naips with the executives who have executive authority have left the aggrieved segments unprotected.

Keywords: Cerime, Fine, Ottoman Empire, Ehli Urf, Kanunname.

Atıf/Citation: CIKAY, N. (2021). Osmanlı'da Cerime Uygulaması ve İstismarı. MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi ISSN: 2587-1811 Yıl: 6, Sayı: 12, Sayfa: 272-288.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Dr. Nezif CIKAY

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder/ederler.

Giriş

Osmanlı Devleti altı yüzyılı aşkın bir zaman diliminde farklı din, dil ve etnisiteyi bir çatı altında tutmayı başarmıştır. Osmanlı'nın uzun ömürlü olmasının nedenlerinden birisi, idaresi altına giren ülkelerdeki mer'î hukuku bir anda kaldırmayıp bunu zamana yaymasıdır. Osmanlı'nın uyguladığı ve belli oranda esneklik sağlayan kendine özgü hukuk sisteminin yansımalarını vergi sisteminde de bulmak mümkündür. Vergi sisteminde yapılan değişiklikler de tıpkı hukukta olduğu gibi zaman yayılmıştır. Her idari bölgenin geçmiş uygulamalarını da göz önüne alarak icra edilen bu sistemde zaman içinde belli değişiklikler yapılmış ancak bu geçiş süreci uzun bir zaman zarfına yayılmıştır.

Osmanlı'nın tarihin mirası olarak aldığı kurumları kendi anlayışıyla yorumlayıp yeni bir forma kavuşturması, kendine özgü dinamik devlet aklının bir sonucudur. Bu aklın zaman içinde durağanlaşması ve kendini yenileyememesi devletin de yeni şartlara uyum sağlamasında bazı güçlükleri beraberinde getirmiştir. Araştırmamızın merkezinde yer alan cerime uygulamasında olduğu gibi, bu dinamizmin bozulmasına güzel bir örneklik teşkil etmektedir. İstismara açık bu alandaki sorunlar birçok unsurun eşgüdüm halinde sağlıklı çalışmasıyla sağlanabileceken, kendisi bizatihi sorunların odak noktası durumuna gelmiştir.

Meselenin İslâm öncesi Türk gelenek-göreneklerinin padişahlara kanun yapma yetkisi vermesi ile yakın bir bağı bulunmaktadır. Osmanlı idare sisteminde icra gücünü elinde bulduran ve adına ehli örf denilen yönetenlerin kendi etkinlik alanlarını genişletme amacı gütmeleri sorunun en önemli sacayağını oluşturmuştur. Yargı sistemindeki bozulmalar ve yargının ehil olmayan ellere geçmesi yozlaşmayı önleyen direnç noktasının kırılmasını beraberinde getirmiştir. Sistemin nasıl işlediğini anlamak için Osmanlı hukuk yapısını bir göz atmak anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Osmanlı'da Şer'î ve Örfî Hukuk

Osmanlı Devleti, kaynağını İslâm hukukundan alan ve “şer'î hukuk” dediğimiz bir hukuk sistemi ile birlikte; kaynağını padişahın kanun yapma yetkisinden alan “örfî hukuk” adı verilen ikili bir hukuk sistemiyle yönetilmiştir. Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren İslâm hukukunu esas alan bir yapısı olduğu bilinmektedir. Karacahisar'ın fethi ile birlikte Dursun Fakih'in ahaliye namaz kıldırma ve kadılık yapmak için görevlendirilmesi bir başlangıç olarak kabul edilmiştir (Aşıkpaşazade, 2003:72). Devletin kuruluş tarihi bu olay esas alınarak tarihlendirilmiştir. Devletin dini karakterini yalnızca İslâm hukukunu uygulaması üzerinden açıklamak eksik bir değerlendirme olacaktır. Kuruluş döneminde hatırı sayılır bir fakih/İslâm hukukçusunun varlığı özellikle ilk dönem vakıfları üzerinde yapılan çalışmalar bizlere göstermiştir. Devletin kuruluşunda bilinenin aksine, fakihlerin ahilerden daha büyük bir ağırlığa sahip olduğunu yeni dönem Osmanlı çalışmaları ortaya çıkarmıştır (İnalçık, 2018:46-47).

Fatih Sultan Mehmet dönemi tarihçisi Tursun Beg, Tarih-i Ebu'l-Feth isimli eserinde örfü tarif ederken: “*siyaset-i sultani ve yasağ-ı padişahi derler ki geleneğimize göre ona örf denir*” (Tursun Bey, Tarihsiz:22) ifadesini kullanmıştır. Burada kastedilen örfün, gelenek-göreneği kapsamakla birlikte daha geniş anlamıyla padişah iradesine dayanan kanun koyma yetkisinden bahsettiği açıktır. Her ne kadar örfî hukukun yaygınlık kazanması Fatih Sultan Mehmet döneminde olsa da Türk ve Moğol devlet geleneğinde töre/yasa geleneğinin kökeni daha eskilere dayanmaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in kanunnamesinde geçen: “*Bu Kânûnnâme atam ve dedem kâûnudur ve benim dahi kânûnumdur*” (Kanunname-i Ali Osman, 2003:3) ifadesinden kendisinin çıkardığı kanunnamenin bir derleme olduğu ve kendisinden önce bir kanunname geleneğinin olduğu şeklinde anlaşılmalıdır.

Türk-Moğol geleneğinden gelen neredeyse bütün devletlerde farklı adlar altında şer'î hukuktan ayrı kanun vazetme uygulamasını görmek mümkündür. Bunlardan en bilinenleri Cengiz Han'a atfedilen Cengiz Yasaları, Timur'a ait Tüzükat, Hasan Padişah Kanunları ve devamında Osmanlı kanunname

geleneği sayılabilir. Bu geleneğin Türk-Moğol devlet anlayışına sahip devletlerde hayat bulması tesadüf olmasa gerektir. Türklere devlet başkanın hâkimiyetini tanrıdan aldığı inancı hükümdara belli bir kutsiyet atfetmektedir. Onun tanrının yeryüzündeki gölgesi olarak kabul edilmesi, töre/kanun yapmanın onun doğal hakkı olduğu telakkisine dayanmaktadır. Türk-Moğol devlet geleneğinden gelmeyen Emevi ve Abbasilerde birçok kurumun yerleşmesinde öncülük etmelerine rağmen bilinen kanunname geleneğinin olmaması dikkat çekicidir (Aydın, 2017:119).

Osmanlı vergi sistemi de tıpkı hukukta olduğu gibi şer'î-örfi şeklinde bir ayırma tabi tutulmuştur. Şer'î vergiler ya da diğer adıyla tekâlif-i şer'îye başlığı altında meşruiyetini klasik İslâm hukukundan alan vergiler kastedilmiştir. Bu vergiler temelde dört kalemden oluşmaktadır. Bunlar: zekât, cizye, öşür ve haraçtır. Ebu Suud Efendi gibi Osmanlı ulemasınca şeriata uygunluğu tasdik edilen otuz civarında vergi çeşidi yukarıda sayılan dört kalem şer'îvergiden türetilerek toplanmıştır. XVII. yüzyılda bu vergiler bidat olduğu gerekçesiyle toplanmaları yasaklanmıştır (Abdurrahman Vefik, 1230:9).

Osmanlı'da şer'î vergilerden ayrı olarak meşruiyetini padişah iradesinden alan ve adına Tekâlif-i Örfiye denilen vergiler de toplanmıştır. Örfi vergiler, savaşların uzaması, artan maliyetler, devletin mali sıkıntılar yaşaması sonucu yürürlüğe konan vergilerdir. Normalde geçici olması gereken bu vergiler birbiri ardı sıra gelen savaşlar ve mali sıkıntılar sebebiyle kalıcı hale gelmiştir (Kazıcı 1984:290). Avarız-ı Divaniye adı da verilen örfi vergiler toplamda sayısı doksan yediyi bulan farklı adlar altındaki vergileri kapsamaktaydı (Tabakoğlu, 2011:336).

Cürüm/Cerime/ Cürmü Cinayet Resmi

Arapça (جرم) “cerime” kökünden türemiş olan kelime ıstilahta: “kabahat, günah, suç” gibi anlamlara gelmektedir (Şemseddin Sami, 1317:473). Cerime, Allah'ın yasaklayıp işlenmesi halinde ceza tayin ettiği fiil olarak tarif edilebilir (Akgündüz, 1990:106-107). Cerime'nin Osmanlı Hukuku'nda gerek tanım ve gerekse kapsam olarak klasik İslâm Hukuku'ndan ayrıldığı ve zaman zaman iç içe geçtiği noktalar bulunmaktadır. Bâd-ı Hevâ bir Osmanlı maliye terimi olarak dilimizde “bedava” kelimesine dönüşmüş ve ne zaman tahsil edileceği duruma göre değişen vergiler için kullanılmıştır (Sahillioğlu, 1991:416). Cerime, bâd-ı hevâ cinsinden kabul edilen bir vergi/ceza olarak kabul edilir. Bu şekilde değerlendirilmesinin suça bağlı olması sebebiyledir. Suçun ne zaman ortaya çıkacağı ve ne miktar bir ceza ile karşılık bulacağı kesin olmadığı için bu vergi sınıfına dahil edilmiştir.

Cerime kavramının çerçevesi büyük oranda kanunnamelerle özellikle Fatih Kanunnamesi ile belirlenmiştir. Osmanlı hukukundaki cerimenin ne olduğunu anlamak için öncelikle İslâm hukukunda suç ve cezanın nasıl tanımlandığını anlamamız gerekmektedir. İslâm Hukuku'nda suçlar genel olarak üç kategoride sınıflandırılmıştır. Bunlar; kısas-diyet gerektiren suçlar, tazir gerektiren suçlar ve had cezası gerektiren suçlardır (Boynukalın, 2009:455). Bu suçlardan ilki olan kısas-diyet suçu kasten adam öldürmenin karşılığı olarak katilin öldürülmesi olarak tarif edilebilir. “Göze göz, dişe diş” olarak dilimizde ifadesini bulan kısasın sadece katilin ölüm cezasına mahkûm edilmesiyle sınırlı olmadığı bilinmelidir. “Kısâs fimâ düne'n-nefs veya kısâs fi'l-etrâf” olarak tarif edilen müessir fiil, fail hangi uzva yönelik bir saldırı yapılmışsa aynı şekilde cezalandırılmasını ifade eder. Yani birinin gözünü oyanın gözü oyulur, birinin dişini kıranın dişi kırılır ve bu ceza kısas kapsamında değerlendirilir. Öldürme eyleminde kısas ve diyet hakkı maktulün yasal varislerinde iken, herhangi bir uzva yönelik kısas hakkı mağdurun kendisine verilmiştir (Dağcı, 2002:490).

Tazir gerektiren suçlar, had ve kısas dışında kalıp cezası şari tarafından belirlenmemiş, devlet başkanına ya da hâkimin takdir yetkisine göre cezalandırılacak suçları kapsamaktadır. Hangi suçların tazir gerektirdiği ile ilgili sınırlar net olarak çizilememiştir. Bu durumun oluşmasında toplumun ve zamanın değişmesiyle birlikte yeni suç türlerinin ortaya çıkmasının etkisi vardır. Had ve

kıyas gerektiren suçların tam olarak ispatlanamaması sonucu verilecek cezalar da tazir kapsamına girmiştir. Tazir suçlarında kaba dayak, sürgün, hapis ve bazı durumlarda katli cezaları verilebilmiştir (Koç, 2019:263).

Had, Allah hakkı olarak yerine getirilmesi gereken, miktar ve keyfiyeti nasla belirlenmiş cezai müeyyide olarak tarif edilmiştir (Bardakoğlu, 1996:547). Çoğulu “hudud” olan kelime dilimizde de iki şeyin arasındaki çizgiyi ifade etmek üzere halen kullanılmaktadır. İslâm Hukuk’unda şu yedi suç için had cezası öngörülmüştür: Zina, masum birine zina iftirası atmak (kazf), içki içmek, hırsızlık yapmak, hırabe (eşkıyalık, yol kesmek), irtidat (dinden dönmek), ve bağı (isyan) (Akgündüz, 1990/I:108). Sayılan bu suçlarda bütün âlimlerin ittifak etmediğini belirtmek gerekir. Bazı İslâm âlimleri isyan suçunu bu kapsamın dışında tutarken, bazıları irtidat yani dinden dönmeyi kapsam dışında değerlendirmişlerdir. Yine aynı bağlamda içkiyi had suçları kapsamında değerlendirmeyen âlimlerin varlığı da bilinmektedir (Koç, 2017:14).

Had cezaları konusunda her ne kadar bazı maddeler üzerinde ittifak edilmese de had gerektiren suçlar için öngörülen cezaların Kur’an ve Sünnet ile belirlendiği ve haddin tanımında da belirtildiği üzere bunun Allah hakkı olduğu görüşü genel kabul görmüştür. Osmanlı Hukuku’nun en tartışmalı uygulamalarından birisi had cezalarının değiştirilmesi meselesidir. Osmanlı sultanlarının sınırları net olarak çizilmiş had cezaları konusunda kanunnamelerle eklemeler yapması İslâm hukukunu tamamlamanın ötesine geçmiştir (Schacht, 1986:99).

Hadlerin değiştirilmesi meselesinde iki farklı görüş gönümüze kadar tartışılmaya devam etmiştir. Bunlardan birincisi yukarıda Joseph Schacht tarafından dile getirilen ve yapılan uygulamanın İslâm dışı olduğunu ifade eden görüştür. Halil İnalçık da benzer görüşleri ifade etmiştir: “*Bir Müslüman hükümdarı halife olsun sultan olsun kanun koyucu sıfatını takınamaz*” (İnalçık, 2018:57). Neşet Çağatay, İnalçık’la benzer görüştedir. Ona göre; padişah iradesine dayanan kanunname, ferman ve emirnameler incelenirse onlarda İslâm hukukuna uymayan hatta ona aykırı pek çok hüküm görülebilir. Bu görüşüne delil olarak öne sürdüğü maddelerden biri de şer’i cezaların para cezalarına çevrilmesi meselesidir (Çağatay, 1987:632). Ahmet Akgündüz gibi bazı tarihçiler ise kanunnamelerin tamamen İslâm Hukuku’na uygun ve dinin padişaha verdiği yetki çerçevesinde bir tasarruf olduğu görüşündedir (Akgündüz, 1990/I:102-105). Son dönem Osmanlı ulemasından İbni Abidin şer’i ve örfi hukukun çatıştığı durumlar için: “*sultanın ictihadi bir konuda verdiği emir kadı tarafından icra edilmek zorundadır, emrin aksine hareket eden kadıların bu hareketi azil sebebidir*” şeklinde ifade eder (Akgündüz, 1999:404).

Osmanlı Kanunnamelerinde Cerime

Fatih Sultan Mehmed’e ait olan ve cürümleri düzenleyen Kanunnamenin tek nüshası bulunmakta olup Viyana Millet Kütüphanesi’ndedir. Kanunname metni Prof. Friedrich Kraelitz tarafından *Kanunname Sultan Mehmed des Eroberes* adıyla 1920-21 yıllarında neşredilmiştir. Aynı nüsha esas alınarak Ömer Lütfi Barkan tarafından Kanunlar adıyla 1943 yılında, Ahmet Akgündüz ve Serkez Karakoç tarafından da yayımlanmıştır. Kanunnamenin içeriğinin İslâm Hukuku’na uygun olmadığı gerekçesiyle sahte olabileceğini iddia eden hukukçularımızın da bulunduğunu belirtelim (Berki, 2020:76,105).

Fatih Sultan Mehmed Kanunnamesi’nden ayrı olarak II. Bayezid, I. Selim, Kanuni Sultan Süleyman, III. Murad, I. Ahmed, Alaüddeve Kanunnamesi ve Bozok Vilayet Kanunnamesi de belli şartlarda had ve kıyas gerektiren suçlara cerime takdir etmişlerdir. Bunlardan Alaüddeve Kanunnamesi, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan tahrirlerde aynen korunmuş olup Osmanlılar tarafından uzunca bir süre uygulanmıştır (Barkan, 1943:119). Bu minvalde değerlendirilebilecek bir başka kanunname de Bozok Kanunnamesidir. Bu kanunname de aslına dokunulmadan Kanuni Sultan Süleyman zamanında yapılan tahrirle birlikte vilayet kanunnamesi olarak kabul edilmiştir. Bu kanunnamede öngörülen para

cezaları büyük oranda Alaüddeve Kanunnamesi ile benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik coğrafi yakınlık ve ortak kültürel kodların etkisinin bir sonucudur.

Fatih Kanunnamesi kendisinden sonra çıkarılan kanunnamelerin çekirdeğini teşkil etmiştir. Bu temel esas alınarak II. Bayezid döneminde bazı değişikliklerle “Kitâb-ı Kavânîn-i Örfiyye-i Osmâniyye” adıyla 1501’de yürürlüğe konulmuştur. Kanuni Sultan Süleyman’a atfedilen kanunname de sıralama ve diğer birçok hususta Fatih kanunnamesini temel olarak kabul etmiştir (İnalçık, 2001:335). Cerimleri düzenleyen Fatih Kanunnamesi üç fasıldan oluşmuştur. Birinci faslın başlığı “Zina ve Devaihi” şeklindedir. Bu bölümde on bir madde halinde zina için takdir edilen cerime miktarları sıralanmıştır:

“1. Eğer bir kişi zinâ kılrsa şeri’at huzurunda sâbit olsa ol zinâ kılan evlü olsa ve dahi bay olursa ki bin akçeye dahi ziyadeye gücü yeterse cürm üç yüz akçe alma Evsat ul-hâl olursa kim altı yüz akçeye mâlik ola cürm iki yüz akçe alına Andan aşığa gücü yeterse cürm yüz akçe alına Andan dahi aşığa halli olursa elli akçe Andan dahi aşığa ki gayetde fakir-ül-hâl olursa kırk akçe cürm alına.

2. Eğer zina kılan ergen olursa, bin akçeye dahi ziyadeye gücü yeterse, cürm yüz akçe alına. Eğer orta hallü olursa, altı yüz akçeye gücü yeterse, elli akçe cürm alına. Andan aşığa dörtüze gücü yeterse kırk akçe; gayet fakir olsa otuz akçe cürm alına

3. Eğer avret zina kılrsa, şeriat katında sabit olsa, gani olsa er kınlığın vere Orta hallü yahud fakire olsa, erenler gibi olur; kınlığın vere.

4. Eğer avretin malı olsa, ed kabul eylese, köfte-hor kınlığın yüz akçe vere. Yoksul olursa elli akçe; gayet fakir olursa kırk ya otuz akçe cürm alına.

5. Eğer avret pezevenklik eylese, kadı ta'zir ura, ne kadar ma-yerah. Ağaç başına bir akçe cürm alına.

6. Eğer zina eden kız olursa, onun cürmi ergen gibi ola; azlıkda ve çoklukda ana itibar edeler.

7. Eğer biregunun evine girse, zina kasdına olursa, evlü cürmin vere. Eğer ergen ise ergen cürmin vere; ol zina eden gibi. Yukarı tafsil üzere ki beyan olundu.

8. Eğer kul-karavaş zina kılrsa, hür ve hürrenin nisfın vere. Adet cihetince bayağılayın, baylıkda ve yoksullukda.

9. Eğer biregunun avretin öpse yahud dilese yahud yapışsa, kadı ta'zir ura. Ağaç başına bir akçe cürm alına.

10. Eğer bir avret veya kız bana zina kaldun dese, er inkar eylese, bu mezkurların sözüne i'tibar olunmaya. Ere and vereler; avrete kadı ta'zir ura. İki ağaca bir akçe cürm alına. Eğer avrete er ben sana zina kaldım dese, avret münkire olsa, avret and içe. Ere kadı ta'zir ura. İki ağaca bir akçe cürm alına.

11. Eğer bir kişi zinayı bilse, gelüb kadıya demese cürm yok. Amma uğruluğun bilse, gelüb demese on beş akçe cürm alına.” (Barkan, 1943:387-388; Akgündüz, 1990:147-348).

Kanunname, zina suçunu belli kategorilere ayırarak bunlar için öngörülen cerime miktarlarını belirlemiştir. Birinci maddede evli erkeklerin zinasını maddi durumlarına göre zengin, orta halli, fakir, daha fakir ve gayet fakir olmak üzere beş ayrı cerime miktarı takdir edilmiştir. II. Bayezid, I. Selim, Kanuni ve diğer Osmanlı genel kanunnamelerinde para miktarları zamanın şartlarına göre

güncellenerek aynen kabul edilmiştir. Bu madde Osmanlı kanunnamelerinin İslâm hukuku tarafından belirlenmiş had cezalarından farklı bir ceza belirlediği şeklindeki eleştirel görüşe örnek olarak gösterilmiştir. Klasik İslâm hukukunda muhsan yani evli bir erkeğin zina etmesi durumunda dönemin fihhina göre çarptırılacağı ceza recmdir (Osmanağaoğlu, 2010:128).

İkinci madde ergenlerin zina ettiği taktirde ödeyeceği cerime miktarı ile ilgilidir. Ergen tabiri aklı başında rüştünü ispatlamış bekar kişiler için kullanılmıştır. Evliler için maddi durumuna göre beş ayrı cerime miktarı belirleyen kanunname burada dört ile sınırlı kalmıştır. Belirlenen cerime miktarları açısından da evlilere göre üçte birlik bir ceza öngörülmüştür. Zengin ve evli olan biri zina ettiği takdirde üç yüz akçe ceza vermek zorundayken, maddi olarak aynı durumda olan bekar yüz akçe ceza ile sorumlu tutulmuştur.

Ergenlerden sonra üçüncü maddede kadınların zina etmesi halinde ne kadar cerime verecekleri belirlenmiştir. Buna göre evli erkekler ile evli kadınlar arasında bir ayırım yapılmamış ve “*er kınlığın vere*” denilerek kadın da aynı cezaya tabi tutulmuştur. Erkeklerden farklı olarak kadınlar için maddi durumuna göre üç kategoriye ayrılmıştır. Bu maddede kadının evli olup olmadığı ile ilgili bir husus bulunmamakla beraber altıncı maddede bekarlar konusuna ayrıca değinildiğinden burada kastedilenin evli kadın olduğu anlaşılmaktadır. Kınlık tabirinin para cezası için ve cerime anlamında kullanıldığını daha önce belirtmiştik (Avcı, 2002:93).

Dördüncü maddede evine yabancı erkek kabul edenlerin “*köftehor kınlığı*” cezası olarak ödeyeceği cerimeyi düzenlemektedir. Sonraki madde de kadının pezevenklik etmesi halinde ödeyeceği ceza belirlendiği için dördüncü maddedeki para cezasının erkekler için olduğu anlaşılmaktadır. Burada da maddi durumlarına göre bu fiili işleyenler üç ayrı kategoride değerlendirilmiştir. Köftehor kelime anlamı olarak köfte yiyen demektir. Kanunname kadını pazarlayan anlamında kullanılmıştır. Pakalın'ın şuna buna kadın götüren adam, lafazan şeklinde açıklaması bu anlamda kullanıldığını doğrulamaktadır (Pakalın, 1983/II:300).

Beşinci maddede kadının kadın pazarlaması durumunda verilecek cerime ile ilgilidir. Bu madde de geçen ma-yerah hakimnin takdir yetkisine atf yapmaktadır. Bu anlamda ucu açık bırakılmıştır. Ne kadar cerime alınacağı hakimnin takdir edeceği tazire göre belirlenecektir. Ancak sopa başına ne kadar cerime alınacağı kanunname ile belirlenmiştir. Bu da her sopaya bir akçe şeklindedir. İlk üç madde had cezası kapsamındaki cezaları düzenlerken son iki madde tazir cezası kapsamına giren ve devlet başkanı veya hakimnin takdir yetkisine şekillenen bir mahiyettedir. Sonraki madde ise bekar kadınların zinasını düzenlemekte olup üçüncü maddedeki bekar erkeklerle aynı kapsamda olduklarına atf yapmıştır.

Yedinci madde zina kastıyla bir eve giren kimsenin cezalandırılması hakkındadır. Maddeden anlaşılacağı üzere burada zina işlesin yada işlemesin yapılan teşebbüs ve taciz tıpkı zina gibi cezalandırılmıştır. Bu eylemi gerçekleştirenler zina etmiş gibi tazir cezasına çarptırılmıştır. Zina kastıyla başkasının evine giren evli ise evlilerin zina etmeleri halinde ödeyecekleri cerimeyi, bekar ise yine bekarlar için öngörülen cerimeyi ödemek zorunda bırakılmışlardır (Üçok, 1947:62).

Sekizinci madde klasik İslâm hukuku ile paralellik arz eden bir ceza öngörmüştür (Nisa Suresi 25). Kölelerin zina suçunu işledikleri taktirde hürlerin yarısı kadar bir ceza ile cezalandırılmaları ve maddi durumlarının da dikkate alınması gerektiği kanunname ifade edilmiştir. Burada kölenin kendisi mütekavvim mal statüsünde olduğu ve hukuki sorumluluğu efendisine ait olduğu için takdir edilen cezayı nasıl ödeyeceği ile ilgili kanunname herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Kölelerin ceza indirimi ile ilgili düzenleme İslâm hukukuna has bir durumdur. Had suçlarında yarıya indirilmesi mümkün olan cezalarda yarısı tatbik edilir (Aydın, 2002:240). Dokuzuncu madde sarkıntılık fiili hakkında olup tazir ile cezalandırılması gerektiği belirtilmiştir.

Onuncu madde zina iftirası (kazf) hakkındadır. Sözlükte “herhangi bir şeyi atmak” anlamına gelen kazf, muhsan olan bir kimseye zina ithamında bulunmak veya nesebini reddetmek” şeklinde tanımlanır (Aktan, 2002:148). Kuran’da “İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliklerini asla kabul etmeyin.” şeklinde ifadesini bulmuştur (Nur Suresi, 4. Ayet). Zina iddiasında bulunan kişi iddiasını ispatlamadığı takdirde suçu işlemiş gibi muamele görür. Kanunnamede erkek içinde kadın içinde aynı ceza kabul edilmiştir. Osmanlı uygulaması klasik İslam hukukundan farklı olarak hem tazir cezasında sınırı hakim takdirine bırakmış hem de verilecek tazir cezası oranında para cezası yani cerime verme zorunluluğu getirmiştir. Bu aranda iki sopaya bir akçe şeklindedir (Osmanağaoğlu, 2010:131).

On birinci maddede zinayı bilip yetkili mercilere haber vermemenin herhangi bir cezai müeyyide gerektirmediğini ancak aynı durumun hırsızlık için geçerli olmadığını beyan eder. Hırsızlık suçuna şahit olduğu halde gerekli yerlere ihbar etmediği anlaşılan kişilerden cerime olarak on beş akçe alınmasını müeyyide olarak ortaya koyar.

Kanunnamelerin cerimeleri düzenleyen kısımlarında en büyük yeri zina ile ilgili düzenlemeler işgal etmiştir. Fatih Kanunnamesinde olduğu gibi diğer genel kanunnamelerde de sıralama bu şekilde devam etmiştir. İkinci fasılda küfürleşme, kavga (darp) ve adam öldürme (katl) ile ilgili cerimeler belirlenmiştir. Bu faslın başlığın “Fi't-Tedarüb ve't-Teşatüm ve'l-Katl” şeklindedir. Üç madde halinde alınacak hangi durumda ne kadar cerime alınacağı belirlenmiştir.

“1. Eğer iki kişi biri birine yapışsa yakasın yırtsa kadı döğsün cürm yok Eğer bir birinin sakalın veya sacın yolsa kadı katında sâbit olsa ganî olsa cürm yiğirmi akçe fakir olsa on akçe alına Ve baş yarılıb kan çıkısa otuz akçe alına Eğer kemik çıkısa otacılı olsa ol baş yaran bay olub bin akçeye dahi ziyadeye güci yeterse cürm yüz akçe alma Eğer iki yüze güci yeterse elli akçe fakîr olursa otuz akçe cürm alma.

2. Eğer adem öldürse yerine kısas itmeseler kan cürmi bay olub bin akçeye dahi ziyadeye güci yeterse dört yüz eğer altı yüze güci yeterse iki yüz akçe andan aşığa hallü olursa yüz akçe ve fakir olursa elli akçe alına.

3. Eğer bir kişi okile yahud pıçağıle ursa başlu olub döşeğe düşerse ol uran bay olub bin akçeye dahi ziyadeye güci yeterse cürm iki yüz akçe eğer orta hallü olursa yüz akçe eğer fakir olursa elli akçe cürm alına.” (Barkan, 1943:388-389; Akgündüz, 1990:348-349).

Birinci madde karşılıklı olarak herhangi fiziki bir zarar verilmediği durumlarda cerime öngörülmezken, kavganın biraz daha şiddetlenmesi ve saç baş yolma şeklinde olması durumunda kavgaya karışan zengin ise yirmi akçe, fakir ise on akçe cürüm vermeyi zorunlu kılmıştır. Kavgada kan akması durumunda alınacak cürüm miktarı otuz akçe olarak belirlenmiştir. Kavganın biraz daha şiddetli olması ve taraflardan birinin hastanelik olması durumunda ise kabul edilen cerime miktarı zengin için yüz akçe durumu orta halli ise elli akçe ve fakir ise otuz akçe şeklindedir. Bu maddenin bir devamı niteliğindeki üçüncü maddede ise ok ve bıçak ile ve mahiyet itibariyle daha ağır yaralanmalarda uygulanacak cerime miktarını belirlemiştir.

İkinci fasılda bahsi geçen bir başka konu da adam öldürme meselesidir. Adam öldürme konusunda cerime alma kısas edilmeme şartına bağlanmıştır. Katil kısas edilmediği takdirde maddi durumuna göre dört yüz, iki yüz, yüz ve en son elli akçe olarak cürüm vermek mecburiyetindedir. Burada diyetle birlikte bir ceza söz konusudur. Maktulün ailesi diyet talep ettiği takdirde devletin de cerime aldığı anlaşılmaktadır (Üçok, 1947:64-65). Kanunnamedeki açık ifadelere rağmen bu konuda sıkıntılar yaşandığı ve eceliyle ölen yada kaza sonucu ölmelerde bile ehl-i örfün cerime almaya çalıştığı sonraki

bölümde izah edilecektir.

Üçüncü fasıl ağırlıklı olarak hırsızlık suçlarında alınacak cerimeleri düzenlemiştir. Bu fasılın başlığı “Fî Şîrb'il Hamri Ve's-Serikati Ve'l Bühtan” şeklinde olup içki içmek, hırsızlık ve iftira suçlarını kapsadığı ifade edilmiştir. Başlıktaki isimlendirme her ne kadar iftira ile ilgili düzenlemeleri kapsadığı söylenmiş ise de maddelerde bu konu ile ilgili herhangi bir bilgi yer almamıştır. Önceki fasılda yer alması gereken karşılıklı darp ile ilgili bir maddenin bu fasılda yer alması maddelerin karışmış olabileceğini akla getirmektedir. Aynı zamanda bir önceki fasılda kazf suçu ile ilgili madde muhtemelen burada bühtan başlığın altında yer alması gereken düzenlemedir. Cerime ile ilgili maddeler şu şekildedir:

“1. Eğer biragü hamir içse Türk veya şehirlü olsa kadı ta'zir ura iki ağaca bir akçe cürm alına.

2- Eğer kaz ya ördek ogurlasa kadı ta'zir ura iki ağaca bir akçe cürm alına

3. Eğer koyun veya kovan ogurlasa cürm on beş akçe alına.

4. Eğer yancuk veya destâr ogurlasa elin kesmeli olmaya kadı ta'zir ura Ağaç başına bir akçe cürm alına.

5. Eğer sığır ogurlasa elin kesmeyeler ganî olub bin akçeye dahi ziyadeye güci yeterse cürm yüz akçe evsat-ul-hâl olursa elli akçe fakir olursa kırk ya otuz akçe alına.

6 Eğer at ogurlasa elin keseler kesmezlerse iki yüz akçe cürm alına Eğer biregunun tahılın ve akçesin ogurlasa ganî olsa cürm kırk akçe orta hallü olursa yigirmi akçe fakir-ül-hâl olursa on akçe alına

8- Oğul atasından ve ata oğlundan kardaş kardaşından ya er 'avratından ya 'avrat erinden ogurlasa kadı ta'zir ura Ağaç başına bir akçe cürm alma.

9. Eğer biregunun gözüün ya dişin çıkarsa kasdile kisas itmeseler gani olsa cürm iki yüz akçe alına Evsât-ül-hâl olursa yüz akçe ednâ hallü olursa elli ya kırk akçe gayet fakir olsa otuz akçe cürm alına.

10- Sagir oğlancıklar savaşsalar cürm yokdur.

17. Eğer yabanda sığır veya yond veya koyun bulsalar kığırtmasalar bay olursa cürm otuz akçe evsat-ül-hâl olursa yigirmi akçe fakir olursa on akçe alına Eğer kığırtsalar ıssı bulunmasa kadıya vireler Kadı saklada kığırtduğundan sonra yiterse cürm yok emr-i şer' ne ise öyle ola.

18. Eğer yoldan geçerken yoğurt ve etmek alsa kadı ödede ta'zir ide ağaç başına bir akçe cürm alına.” (Barkan, 1943:389-390; Akgündüz, 1990:349-350).

Bu fasılda yer alan cerimelerden beş tanesi kadı'nın takdiri ile şekillenecek tazir cezası kapsamındadır. İçki içmenin cezası iki sopaya bir akçe, kaz yada ördek çalmanın cezası yine aynı şekilde iki sopaya bir akçedir. Günümüzdeki karşılığı kapkaç olarak düşünülebilecek ve insanların üzerinde taşıdığı çanta, sarık gibi eşyalarını çalanlardan sopa başına bir akçe cerime alınması gerektiği ifade edilmiştir. Aile içi hırsızlık olaylarında ve ekmek yoğurt gibi yiyecek madde hırsızlığında da yine sopa başına bir akçe cerime verilmesi zorunluluğu getirilmiştir.

Yukarıda sayılanlar dışında kadıya takdir hakkı verilmeden çerçevesi kanunname ile belirlenmiş hırsızlıklar için de cerime belirlenmiştir. Bunlar daha çok hayvanlara yönelik hırsızlıklardır. Bu cerime miktarlarında hırsızlığı yapılan hayvanın günün şartlarına göre önemi arttıkça verilecek ceza miktarı da artmıştır. Koyun için on beş akçe cerime belirlenmişken, sığır gibi büyük baş hayvanlar için yüz

akçeden otuz akçeye kadar değişen miktarlarda akçe ödeme şartı getirilmiştir. Bu oran at için daha da yükselerek neredeyse kan cürmü miktarına yetişecek boyuta ulaşarak iki yüz akçeye ulaşmıştır. Hayvanların yanı sıra tahıl ve para gibi hırsızlıklar içinde cerime takdir edilmiştir. Burada da cerime miktarı kırk ile on akçe arasında değişmektedir.

Kanunname kırsal bölgelerde başıboş gezen hayvan bulunduğunda, bulan kişiye bunu duyurma zorunluluğu yüklemiştir. Bulan kişi ilan etmediği takdirde otuz ile on akçe arasında cerime cezası vermek zorundadır. Bu madde sonraki dönemde bütün köy halkından cerime alınması için bir bahaneye dönüştürülmüştür. Özellikle kötü niyetli kişiler ehl-i örf ile anlaşarak kayıp hayvanlarının bedenlinden çok daha yüksek miktarlarda cerime alınmasına sebep olmuşlardır.

Farklı adlar altında alınan bazı vergiler de cerime kapsamında değerlendirilebilir. Bunlardan en önemlisi Deştibani olarak isimlendirilen ve ekinlere girip zarar veren hayvan sahiplerinden alınan cerimedir. Bütün genel kanunnamelerde tazir cezasıyla birlikte cerime ödemeyi zorunlu kılan ve bad-ı heva gurubu vergilere de dâhil edilen bir ödemedir. Buna göre at, katır ve öküz gibi büyük baş hayvanların ekine zarar vermesi durumunda davar başına beş çomak ve beş akçe cerime, biraz daha küçük olan buzağı için bir çomak ve bir akçe, kara canavar olarak isimlendirilen keçi ekine girdiğinde iki çomak ve iki akçe cerime ceza verme zorunluluğu getirilmiştir (Akgündüz, 1990/II:42).

Fatih kanunnamesinin cerimeler için büyük oranda çerçeve belirlediğini daha önce belirtmiştir. Fatih'ten sonra da bazı güncellemeler yapıldığını görüyoruz. Mesela II. Bayezid dul kadının zina etmesi halinde bekâr ile aynı cerime miktarı vermesi gerektiğini kanunnamesinde belirtmiştir (Avcı, 2002:95). Bu madde Fatih kanunnamesinde bulunmamaktadır. Cerimelerin miktarında yapılan güncellemeler olmakla birlikte temelde bakış açısı aynıdır.

Benzer şekilde I. Selim kanunnamesi de bazı suçların kapsamını değiştirerek bir bakıma zenginleştirmiştir. Fatih kanunnamesinde dokuzuncu maddesinde yer alan ve sarkıntılık fiiline ceza öngören maddenin kapsamı daha da genişletilmiştir. Fatih kanunnamesinde birinin eşine karşı yapılacak sözlü ve fiili saldırı cezalandırılırken, Yavuz kanunnamesinde eşin yanı sıra cariye de eklenmiştir. Ancak cariye yapılacak saldırı için takdir edilen ceza hür olanların yarısıdır. Aynı maddenin devamında eş ve cariye için verilecek ceza belirlendikten sonra; “Eğer bir kimesnenin oğlun öpse veya yoluna varub söylese, muhkem ta'zir edüb ağaç başına bir akçe alına. Kadı maslahat gördüğü yerde hapis dahi ede” (Akgündüz, 1991/II:89) ifadesi yer almaktadır. Yavuz kanunnamesinde benzer bir yenilik de hayvanlara yönelik cinsel eyleme verilen cerime cezasıdır. Bu durumda tazirle birlikte sopa başına bir akçe cezası belirlenmiştir. Osmanlı mahkeme kayıtlarında bu suça dair örnekler bulunmaktadır (Koç, 2017:115).

Kanuni Sultan Süleyman'ın genel kanunnamesinde önceki kanunnamelerde olmayan maddeler eklenerek cerime kapsamına alınmıştır. Bunlardan bir tanesi namaz kılmayanlara yönelik cezadır. Kanunnamede mahalle mahalle, köy köy gezip namaz kılmayanların tazir edilmesi ve iki sopaya bir akçe cerime alınmasını uygun görmüştür. Bazı nüshalarda namaz için verilen ceza oruç içinde aynen uygulanmıştır (Koç, 2017:352; Avcı 2002:98).

Kanuni Sultan Süleyman kanunnamesinde getirilen yeniliklerden biri de zina eden Gayrimüslimlere de cerime verme zorunluluğu getirmesidir. Kanunnameye göre Gayrimüslimler tıpkı kölelerde olduğu gibi hür insanların verdiği cerimenin yarısı ile sorumlu tutulmuşlardır (Üçok, 1947:56; Avcı, 2002:95). Zina bahsinde yapılan eklemelerden bazıları da şöyledir; bir kişi anne veya babasının cariyesi ya da boşandığı eşiyile cinsel ilişkiye girerse tazir edilir ve sopa başına iki akçe cerime ile cezalandırılır. Bir kadın ile bir erkek halvet halinde yani baş başa yakalanırsa zina cürmü vermek zorundadırlar. Kanunnamedeki tabir ile “oğlancıklar döşek etseler” ve oynasalar her birinden otuz akçe cerime alınır (Avcı, 2002:96).

Cerimelerin kim tarafından alınacağı, suçun işlendiği yerin statüsü ile doğrudan bağlantılıdır. Serbest Tımar olarak isimlendirilen padişah hasları ve yüksek dereceli devlet adamlarına ait tımarlarda cerimeler, tımar sahibi tarafından tahsil edilir. Hüdavendigâr Kanunnamesi'nde: “*Serbest tımarlar'da cemî' cerâyim-i reaya sahib-i tımarındır.*” (Barkan, 1943:5) ifadesi ile anlatılmıştır. Benzer şekilde serbest vakıflarda da cerimeler bu kapsamda değerlendirilmiştir. Serbest olmasına rağmen merkezi otoritenin zayıfladığı dönemlerde ehli örf olarak tabir edilen icra yetkisine haiz kimseler tarafından serbest tımarlara da müdahale edilmiştir.

Serbest olmayan tımarlarda cerimeler subaşı ve tımar sahibi arasında bölüştürülmüştür. Subaşının olmadığı yerlerde sancak beyi ile tımar sahibi, şehirler de ise muhtesip, asesbaşı ve subaşı arasında pay edilmiştir (Halaçoğlu, 1993:138). Kanunnameler bazı yerlerde farklılık gösterebilmiştir. Örneğin Aydın Kanunnamesi'nde: “*Livâ-i Aydında serbest olmayan tımarların raiyetlerinin resmi ganemleri ve cürüm ve cinayetleri külliyyen sancak beğindir.*” denmektedir (Barkan, 1943:13). Bu maddeden sonra bazı nahiyelerin bu uygulamanın dışında tutulduğu belirtilmiştir.

Şehirlerde çarşı pazarın denetlemesi sırasında ölçü ve tartıda görülen suistimallerde muhtesipler cerime alma yetkisine sahiptirler. Muhtesip günümüzdeki karşılığı olarak belediye zabıtası gibi görülebilir. Muhtesiplerden başka asesler de asayişle ilgili konularda cerime alma hakkına sahiptirler. Günümüzdeki karşılığı mahalle bekçiliği gibi düşünülebilir. Gece sarhoş olarak yakalananlardan kanunname gereği cerime aldıkları anlaşılmaktadır. Serez Kanunnamesi'nde: “*Ve geceyle bivakit dutulan kimesnelerden alınan kınlığın nısfı naibin ve nısfı asesbaşının*” (Akgündüz, 1990/II:500) denmektedir.

Cerimenin asayiş ve kısmen de belediyecilik hizmetlerini ilgilendiren alana mahsus bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Günlük hayatın rutini içinde kanunnamelerle sınırları çizilen, yasakları çiğneyenlerden alınan bir asayiş bozma cezası olduğu söylenebilir. Dönemin ekonomik şartlarına göre ödenen ceza miktarı farklılık gösterse de ceza maddeleri arasında belirgin bir fark yoktur. Cerime ödemeyi zorunlu kılan hususlar küçük bazı nüanslarla aynı kalmıştır. Bu uygulama Tanzimat dönemine kadar yürürlükte kalmıştır. 1851 yılında çıkarılan ceza kanunu ve sonrasında 1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasi'de müsadere ve angarya ile birlikte cerime almak da yasaklanmıştır (Avcı 2002:103).

Cerime Uygulamasının Yozlaşması ve Suistimali

İslâm Hukuku'nda para cezaları yaygın olarak görülen bir cezalandırma biçimi değildir. Bunun başlıca sebebi Kuran'da bazı cezalar belirlenmiş olmasına rağmen para cezasına dair bir hükmün olmamasıdır. Bazı hadislerde para cezası ile ilgili hükümler yer almakla birlikte (Avcı, 2002:91) bunlar genel bir kuraldan ziyade istisnai uygulamalardır. Aralarında İbn Teymiyye ve İbn Kayyım el-Cevziyye gibi önemli âlimlerinde bulunduğu Maliki, Hanbelî ve Şafii mezheplerinde mensup birçok âlim mali cezaların caiz olduğu görüşündedir. Buna karşın İmam Ebu Hanife ve İmam Muhammed gibi Hanefî hukuk otoriteleri para cezalarını caiz görmezken, Hanefî Hukukçu Ebu Yusuf para cezası verilen şahsın ıslah olup tövbe etmesi halinde alınan cezanın kendisine geri verilmesi şartıyla caiz görmüştür (Koç, 2017:85-86). Osmanlılar gibi hukuk alanında kanunnameler yayımlayan Babürlülür mali cezaların suistimale açık olacağı düşüncesinden yola çıkarak kabul edilmemiştir (Aydın, 2017:118).

Osmanlı uygulamasında da para cezalarının suistimal edilebileceğine dair belirgin bir endişenin olduğu kanunnamelerde kullanılan ifadelerden anlaşılmaktadır. Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi'nde: “*ve şer'an bir nesne sabit olmadan mücerred mesavi ile cürm alınmaya. Eğer alurlarsa kadı yine altı-vere. Ve kadı ma'rifetsüz kimesneyi habs eylemeyeler. Ve mukarrer cürümden ziyade ehl-i günahın akçesin almayalar.*” (Akgündüz, 1991:94) ifadesi ile kadı hükmü olmadan cerime

alınmaması gerektiği belirtilmiştir. Benzer uyarılar Kanuni Sultan Süleyman Kanunnamesi'nde de geçmektedir. “*Hüküm-i kadı lâhik olduktan sonra..*” ibaresi bu dönemde çıkarılan hemen hemen bütün vilayet kanunnamelerinde tekrarlanır (Barkan, 1943:302,311,314,317).

Kanunnamelerden anlaşılacağı üzere ehli örfün güç kullanarak herhangi bir kadı hükmü olmadan reyadan cerime alınmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Osmanlı idare mantığı sadece cerime ile sınırlı olmamak üzere, merkezden uzak ve her an kendi başına buyruk hareket etme riski taşıyan ehli örfü kontrol altında tutma görevini yargı erkine vermiştir. Tek başına yargının icra yetkisi olmadığı gibi yargı olmadan icra kuvvetinin yani ehli örfün kılıç zoruyla hareket etmesi bu yolla engellenmeye çalışılmıştır. Bu denge politikası imparatorluğun güçlü olduğu dönemde temel işleyişi bozmayacak istisnalarla sağlıklı bir şekilde işlemiştir. Merkezi otoritenin zayıflaması, uzun süren savaşlar, mali krizler, yargının ehil olmayan kişilerin eline geçmesi, yerelde güçlenen ayanlar ve tımar sisteminin zayıflaması ile bu denge politikası sekteye uğramıştır.

Ehli örf ve kadıların işbirliği içinde ahaliden hukuksuz bir şekilde nasıl cerime aldıkları ile ilgili birçok kayıt bulunmaktadır. Geyve kadısının ve subaşı ile ittifak kurarak zorla cerime aldığı ile ilgili örnek bunlardan sadece bir tanesidir:

“...*Geyve kazası ahalisi südde-i saâdetime adam ve arz-ı hal gönderüb hâlâ Geyve kadısı olan nam kadı devr memnu' iken devre çıkub karye bekarye gezüb bi-namaz akçesi ve cerime namıyla her birinden üçer ve dörder yüz akçelerin aldığından gayri birkaç nefer fukaranın dahi ikişer ve üçer bin akçelerin alub ve yemin verdiği kimesnelerden dörder yüz akçe yemin harcı deyu alub ve subaşı ile yekdil olub nice mevadı isnad ve iftira ile reaya-yı fukarayı perakende ve perişan edüb...*” (BOA, A.DVNSMHH. d.95, s. 51/309)

Kadı naipleri köylerde yaptıkları teftiş sırasında cerime olarak kestikleri para cezasından pay almaktaydılar (İnalçık 1965:77). Bu durum icra kuvveti ile yargının iç içe geçmesini kolaylaştırıcı bir etki yapmıştır. Birbirini dengelemesi gereken güçlerin bir anlamda işbirliği yapması ahali açısından büyük sıkıntılar doğurmuştur. Adaletnamelerde bu hususta ciddi uyarılar yapılmış olmasına rağmen bu durum şikâyet sebebi olmaya devam etmiştir. Kadıların daha fazla gelir elde etmek için görev yerlerinde padişah emri ile kurulması gereken naiplikleri kanunsuz bir şekilde ihdas ettikleri bilinmektedir. Naipler, kadılardan peşin para ile satın aldıkları naipliğin ücretini misliyle ahaliden toplamak için baskı uygulamışlardır. Bir tür iltizam usulü ile hukuk adeta bir geçim kapısına çevrilmiştir. Adana ahalisi toplu sundukları arz-ı mahzar'da eski kadıları Yeğenzade Mehmed Efendi'nin beş yüz bin guruş cerime aldığından şikâyetçi olmuştur (BOA, C.ADL.88/5312). Alınan cerimenin boyutlarını görmemiz açısından oldukça önemlidir.

Kanunnamelerin işlerliğini ve hangi alanda zayıf kaldığını tespit eden merkezi idare, yaşanan aksaklıkları düzeltmek için adaletnameler yayımlamıştır. Adaletnamelere bakarak sistemin zayıf yönlerini tespit etmek mümkündür. I. Ahmed döneminde yayımlanan H.1018 tarihli adaletnamede beylerbeyi ve sancakbeylerinin köylere kalabalık maiyetleriyle devre çıkıp ahaliye yük olmanın yanı sıra hasbelkader o belde de biri soğuktan ya da düşerek ölse bile kan cürmü diye faili meçhul ölümlerden yüzlerce altın cerime aldıklarından yakınmaktadır.

“*Siz ki, Beğlerbeği ve sancakbeğlerisiz, mücerred celb ü ahz için mübalağa atlu ile bizzat kalkub vilayet üzerine çıkub devr eyleyüb bir karye toprağında bir kimesne sovuksan donub helak olsa veyahud ağaçdan düşüb veya suya gark olub fevt olsa veya mecrühan maktul bulunsa, kan cürmi ve öşri bizim hakkımızdır deyü ol karyeye varub nice günler oturub ahali-i karyeyi habs ve der-zencir edüb muhkem darb ü let eylemekle kan öşri deyü nice yüz altın ve guruşların ve emval ü erzakın aldığınızdan..*” (Akgündüz 1996:556).

Adaletnamede belirtilen suistimale benzer örnekler kadı sicillerinde, ahkâm ve şikâyet defterlerinde de bulunabilir. Sivas Ahkâm Defterleri'nde Eğin Kazası, Soran Köyü'nde köprüden düşme ve yırtıcı hayvan saldırısı sonucu ölen iki kişi için:” *sizin karyenizde âdem helak olub kan olmuş sizden öşr-i diyet aluruz deyü hilaf-ı şer' ve kânûn akçe mutâlebesiyle bunları te'addî ve rencide eyledüklerin..*” (Çelik, 2020:364; BOA, SAD 5, 173/2) denilerek kan cürüm alındığı ile ilgili kayıt güzel bir örnektir. Buna benzer bir örnekte de köyde sahipsiz bir beygir bulan köylüler, sahibi gelince kendisine teslim etmek amacıyla yanlarında tuttıkları sırada mal sahibi yanında voyvodanın adamı ile gelip köylüleri hapsedip adam başı üç yüz akçe cerime almıştır (İnalcık 1965:80). Kanunnâmelerde bir malın bir köyde kaybolması halinde hırsız tespit edilmezse köylüden ortaklaşa tazmin edilmesi gerektiğine yönelik madde suistimal edilerek cerime için bahane üretilmiştir.

Cerimenin gelişi güzel alınmasına engel olmak için kadı hükmü şartı konulmasına rağmen bu şart ihlal edilmiştir. Sıkça yaşanan bu ihlalden tek başına ehli örf değil, aynı zamanda sistemin işlerliğini sağlayacak olan kadılar da sorumludur. Adaletnamelerde kadı ve naipin tıpkı ehli örf gibi köylere çıkararak köylülerin mallarına el koydukları, daha önce vefat edenlerin terekelerini taksim ettikleri ve bunun sonucunda resm-i kısmet adıyla kassamlık ücreti aldıkları, bu amaçla insanların ölülerini defnetmelerine engel oldukları anlaşılmaktadır (Akgündüz, 1996:565).

Cerimelerden en çok suistimal edileni cürmü cinayet resmi olarak isimlendirilen ve katilden kısas edilmediği takdirde diyet dışında ehli örf için alınan para cezasıdır. Adaletnamelerde geçen ifadelerden cürmü cinayet dışındaki niza adı verilen kavga ve sürtüşmelerden kanunname ile belirtilenden çok daha fazla cerime alındığı anlaşılmaktadır. III. Mehmed döneminde yayımlanan adaletnamede baş yarığundan yüz elli, iki yüz akçe alınması gerekirken bin, bin beş yüz akçe alındığı belirtilmektedir: “*baş yaruğundan bu makule ceraimden yüz ellişer ve ikişer yüz akçe alına-gelmış iken hala bin ve bin beş yüz akçe cerime alınub..*”(Akgündüz, 1994:615).

Kadı sicillerinde hukuksuz alınan cerimelerle ilgili birçok kayıt bulunmaktadır. Şer'iyye sicillerindeki kayıtlar cerimenin kadı hükmü olmadan alındığının en büyük delillerinden biridir, zira kadının verdiği hüküm sonucu alınan cerimeye yapılacak itirazın mercii yine kadı mahkemesi olamaz. Osmanlı hukuk literatüründe bu durum: “*bir def'a şer'le fasl olunan da'vânın istimâ'ı memnû'dur..*”(Taş 2008:39) deyişle ifadesini bulmuştur. Bu ifade hem şer'iyye sicillerinde hem de ahkâm defterlerinde (BOA, A.DVNS. AHK. HL. d.1 s. 84) sıkça geçmektedir.

Kanunnamelerde cerime alınacak suçların hepsi zaman zaman istismar edilerek, insanların mallarını almak için birer bahaneye dönüştürülmüştür. Şer'iyye sicillerinde haksız yere cerimesi alınan kişilerin şahit veya iddialarını ispatlayacak bir delilleri olmadığı takdirde “*müdde'âlarını beyâna kâdirler olmayıp*” (Bab Mahkemesi, 2019:516) denilerek davaları ret edilmiştir. Kadı hükmü olmadan alınan cerimeler ile ilgili açılan davalarda şahit veya delil olduğu takdirde alınan cerimenin geri ödenmesine karar verilmiştir. Anadolu Vilayeti'nde naib olan Ömer Efendi Bin Osman, El-hac Mustafa Bin Murad'dan: “*evine nâ-mahrem âdem girmiş deyü..*” cerime almış açılan davada delilsiz alınan paranın sahibine geri verilmesine hükmedilmiştir (Bab Mahkemesi, 2011:712).

Benzer örnekleri Şer'iyye Sicilleri'nde görmek mümkündür. Sicillerde suçun tanımı ve sınırlarının oldukça muğlak olduğu anlaşılmaktadır. Bazı cerime davalarında karşımıza çıkan ifadeler bunu göstermektedir. Örneğin Trablusşam Beylerbeyi'nin Kanber Mustafa Paşa'nın adamı Mehmed Ağa'nın Fethullah ve İbrahim adlı kardeşlerden “*birkaç adam ile birlikte kal'a ağasının üzerine hücum etmişsiniz*” (Bab Mahkemesi, 2011:301) diyerek adı geçen kardeşlerden dört yüz akçe cerime aldığı ile ilgili davada kadı cerimenin geri verilmesine hükmetmiştir. Ancak birçok davada olduğu gibi bu cerimenin hangi maddenin ihlalinden alındığı çok net değildir. Bu örnekte eşkıyalık suçu mu işlendiği yoksa basit kavga sebebiyle mi olduğu açık değildir.

Suçun belirsizliği bazı davalarda toplu şikâyetlere sebep olmuştur. İstanbul'da gümüş işi yapan Simkeşhane esnafı kendilerine nazır olarak atanan Mustafa Ağa'nın kimisinin evini ve kimisinin dükkân basarak “*her birimizi lâ-an-aslin birer cürüm ile ithâm, malımızdan cerime nâmiyla zulmen ber-vech-i bâlâ cem ‘an altı bin doksan guruşumuzu bi-gayrı hakkın ahz ü kabz..*” (İstanbul Mahkemesi 94, 2019: 223) ettiğinden şikâyet etmişlerdir. Şahitlerin yapılan eylemi tasdik etmesi üzerine Mustafa Ağa'nın haksız aldığı cerimeleri geri ödemesine hükmedilmiştir.

Kırsal bölgelerde yaşayan ehli örfün reayadan cerime adı altında sadece para almadıkları bunun yanı sıra at, katır ve öküz gibi hayvanlarını da aldıkları şikâyetlerden anlaşılmaktadır. Tepedelen kazasına bağlı Badra isimli köyde Kasım b. Ali daha önce zaim olan Mehmed Bey b. Hasan'ın kendisinden “*..bi-gayrı vech-i şer‘î cerîme nâmına yirmi aded riyâlî guruş ve bir re’s siyah katır ve bir re’s kır katır ve bir re’s karasığır öküzünü ahz u kabz eyledi..*” (Rumeli Sadâreti Mahkemesi 106 Numaralı Sicil, 2019:737) ettiğinden şikâyetçi olmuştur. Mahkeme alınan para ve hayvanların sahibine geri verilmesine hükmetmiştir. Reyanın devlet görevlilerinden şikâyetleri daha çok görev süreleri bittikten sonraya denk gelmesi dikkat çekicidir.

Ehli örfün özellikle kırsal bölgelerde eşkıyalık, haramilik hırsızlık gibi suçları işleyenleri cerime aldıktan sonra serbest bıraktıkları ile ilgili arşiv belgelerinin gösterdiği çıplak gerçek şudur; güvenlik ve asayiş sağlayan görevliler sorunu çözmek yerine maddi getirisi ile daha çok ilgilenmişlerdir. Örneğin Cebele’de kırk elli kişilik gruplar halinde gezen çeteler yağma, talan ve adam öldürme olaylarına karıştıkları halde sancak subaşı söz konusu kişilerden cerime alarak onları serbest bırakmıştır. Cebele Beyine bu suçlara karışan kişilerin teftişten sonra hakkedenleri siyasetle cezalandırması ve subaşının hapsedilmesi yönünde hüküm gönderilmiştir. (BOA, A.DVNSMHH. d.26, s. 188/514).

Yargı ve icra kuvvetinin menfaat konusunda birleşmesi taşrada ahalinin adeta soyulmasını beraberinde getirmiştir. Zaman içinde bu ikiliyi tamamlayan ve “*gammaz*” olarak isimlendirilen başka bir sınıf insan daha türemiştir. Ehli örf, kadı ve naiplerle içli dışlı olan bu insanlar, yaşadıkları yerlerdeki en ufak bir meselenin abartılarak aktarılmasında ve sonuçta insanların cerime veya başka adlar altında cezalandırılmalarına sebep olmuşlardır. Bununla ilgili bir örnekte Urfa ahali toplu olarak şikâyetle bulunmuştur:

“Rakka Beglerbegisine ve Ruha kadısına hüküm ki; Kaza-i mezbur ahali südde-i saadetime arzihal idub kaza-i mezburdan Udcuoğlu Kasım ve karındaşı Abdurrahman kendü hallerinde olmayub muttasıl subaşılar ve kethüdalar ve mütesellimler ve sair ehl-i örf yanlarına varub Müslümanları hilaf-ı şer‘-i şerif gammaz idub akçelerini alub ve aldırub ziyade zülm ve teaddi eyleyub..” (BOA, A.DVNSMHH. d.73, s. 2.)

Gammazlık yapanlarla ilgili belgelerde aslında birbirinden tamamen bağımsız olması gereken kurum ve kişiler aynıymış gibi bir arada sayılarak adeta bu işbirliğine işaret edilmiştir. Halep’e bağlı Eriha’da Divan-ı Hümayun’a yazılan bir arz-ı mahzar’da gammazlık yapan Zeytunoğlu Muhammed isimli kişinin sadece ahaliyi ehli örf ve kadıya şikâyet edip paralarını almakla yetinmediği, kendisinin de paralarını aldığı ve vergilerine bile müdahale ettiğinden şikâyet edilmiştir:

“Eriha kazası ahali gelub yine kaza-i mezbur sakinlerinden Zeytunoğlu Muhammed nam kimesne kendü halinde olmayub şerir ve gammaz olub daima kadı ve naib ve mütesellim ve voyvoda ve subaşı vesair ehl-i örf taifesi yanlarına varub fukarayı hilaf-ı vaki mevad isnadıyla ehl-i örf bi-gayrı hak gammaz ve tecrim ve akçelerini alub ve aldırmağa ba’is ve alaka ve müdahil olduğun ve il mesalihine ve bila emr-i şerif tekalifleri umuruna karuşub ve bunun emsali zülm ve teaddisinin nihayeti olmaduğun bildirib men ve def olunmak babında..” (BOA, A.DVNS. AHK. HL. d.1 s. 180)

Yapılan gammazlık bazen insanları karşı karşıya getirmiş ve “*sen bizi ehli örfe gammaz edib ve bizim akçemizin alınmasına sebep oldun alınan akçemizi senden aluruz*” (BOA, A.DVNS. AHK. HL. d.1 s. 62) denerek başka huzursuzluklara kapı aralamıştır. Ehli örf ve kadılarıyla işbirliği halinde hareket ederek gammazlık yapan bazı kişilerin geldikleri yerlere ikamet edilmeleri ile ilgili arşiv belgeleri sayıca az olsa da karşımıza çıkmaktadır.(BOA, A.DVNSMHH. d.115, s. 148/613).Benzer şekildeki bu suç işleyen bazı kimselerin sürgün edildiği (BOA, A.DVNSMHH. d.115, s. 289/1249) ile ilgili kayıtlar varsa da bu belgeler üzerinden bir yargıya varmak ve gammazlık işleyen kişilerin bu şekilde cezalandırıldığını söylemek için yeterli değildir.

Haksız şekilde cerime alan devlet görevlilerine çeşitli cezalar verildiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Kadı ve naiplerin bu suç işlediklerinde bunun onlar için azil sebebi olduğunu bilmekteyiz. Halktan kanuna aykırı olarak cerime alan Bosna Kadısı Zihni Mehmed Efendi'nin azil edildiğini (BOA.C..ADL. / 79 - 4756 – 0) yine benzer şekilde cerime alan Filibe Kadısı Hasan'ın Hanya'ya sürüldüğü (BOA.C..ADL. / 19 - 1189 – 0) ile ilgili arşiv kayıtları bulunmaktadır. İdarenin kadılar ile ilgili daha hassas olduğu anlaşılmaktadır.

Adliye teşkilatı mensupları dışında kalan idarecilerin de halktan fazla cerime aldıkları için azledildiklerini arşiv belgelerinden öğreniyoruz. Bosna Valisi Ali Paşa hakkında azil kararı verilenlerden bir tanesidir (BOA.HAT.423/21797). Ancak idarecilerin sadece fazla cerime aldıkları için azledildiklerini gösterecek yeterli kanıt bulunmamaktadır. Bu arşiv belgesinde bile Ali Paşa'nın fazla cerimenin yanı sıra ahaliden bir çok kişiyi haksız yere sürgün ettiği, Gayrimüslimlerden keyfi olarak cerime aldığı için insanların başka memleketler gitti ve kıtlık sebebiyle halkın perişan durumuna dikkat çekilmiştir.

Sonuç

Cerime, doğası gereği ucu açık olan ve suç ile birlikte artıp eksilebilen bir vergi/para cezası olarak, özellikle bundan fayda sağlayan sınıflar tarafından istismar edilerek kapsamı genişletilmiştir. Osmanlı idare sistemi istismarı önleme görevini yargı erkini temsil eden kadı ve naiplere vermiştir. Yargı sisteminin yozlaşması ve ehil olmayan kişilerin eline geçmesi, sistemi denetleme görevini aksatmasına sebep olmuştur. Bunun bir diğer sonucu da yargının denetlediği ve icracı konumundaki ehl-i örf ile girdiği kirliliştir. Bu iki gücün birleşmesi sürekli mağdur üreten bir sistemi beraberinde getirmiştir.

Yaklaşık 400-500 yıllık zaman zarfında neredeyse aynı ifadelerle cerime ile ilgili kanunnameler yayımlanmıştır. Özellikle Mühimme Defterleri başta olmak üzere, Atık Şikâyet Defterleri ve Ahkâm Defterleri'nde bu konun istismar edildiği ile ilgili sayısız şikâyet yer almasına rağmen kalıcı bir çözüm üretilememiştir. Burada temel çıkmazın oluşan sorunları yine sorunun bir parçası olan insanlarla çözüme iradesinden kaynaklandığı rahatlıkla söylenebilir. Uygulamadan çıkar sağlayan insanların çözümün bir parçası olmasını beklemek doğru olmasa gerektir.

Konunun istismara açık olması taşrada küçük çaplı çetevari yapıların doğmasını beraberinde getirmiştir. Gammazlık olarak belgelerde ifade edilen ve suç isnadı yaparak kolluk kuvvetleriyle içli dışlı olan bu insanlar sonuçta yasal bir vergi/cezaı adeta geçim kapısı haline dönüştürmüşlerdir. Yargı kararlarının zamanında ve etkin uygulanamamasının bu yapıların ortaya çıkmasında payı büyüktür. Yargı kararlarının da uygulanamamasında kadıların naiplerini atarken liyakat ve ehliyetten ziyade daha çok peşin parayı veren kişileri göreve getirmeleri etkili olmuştur.

Gereğinden fazla cerime aldığı için ahaliyi mağdur eden yöneticilerin etkin bir şekilde cezalandırılmadıkları için suçun yaygınlaşmasında payı olduğu düşünülebilir. Bireysel cezalandırmaya dair örnekler bulunsa da bu bireysel örnekler üzerinden bir kaniya varmak doğru olmasa gerektir.

Kaynakça

- Abdurrahman Vefik (1230), *Tekalif Kavaidi*, C.I, Kanaat Matbaası, Dersaadet.
- Akgündüz, Ahmet (1990/I), *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.I, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul
- Akgündüz, Ahmet (1990/II), *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.II, Fey Vakfı Yayınları İstanbul.
- Akgündüz, Ahmet (1991), *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.III, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Akgündüz, Ahmet (1994), *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.VII, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Akgündüz, Ahmet (1996), *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.IX, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Akgündüz, Ahmet (1999), “Osmanlı Kanunnâmelerinin Şer’i Sınırları”, *Osmanlı*, (Ed. Güler Eren), C.VI:s.401-411, , Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Aktan, Hamza (2002), “Kazf”, DİA, C.XXV, s.148-149, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Âşık Paşazade (2003), *Osmanoğullarının Tarihi*, (Haz. Kemal Yavuz vd.), K Yayınları, İstanbul.
- Avcı, Mustafa (2002), “Osmanlı Hukukunda Para Cezaları”, *Türkler*, C.X: s.91-106. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Aydın, M. Akif (2017), *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet*, , Klasik Yayınları, İstanbul.
- Bardakoğlu, Ali (1996), “Had”, DİA, C.XIV: s.547-551, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul
- Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil (H. 1162-1163 / M. 1749-1750)*, 2019, C. 73, (Ed: Coşkun Yılmaz), İSAM Yayınları, İstanbul.
- Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667)*, 2011, C. 17, (Ed: Coşkun Yılmaz), İSAM Yayınları, İstanbul.
- Barkan, Ömer Lütfi (1943), *XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları Kanunlar*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul.
- Berki, Ali Himmet (2020), *Büyük Türk Hükümdarı İstanbul Fatih Sultan Mehmed Han ve Adalet Hayatı*, TAA Yayınları, Ankara.
- Boynukalın, Mehmet (2009), “Suç”, DİA, C.XXXVII: s.453-457, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çağatay, Neşet, “İslâm Hukukunun Ana Hatları Ve Osmanlıların Bunun Bazı Kurallarını Değişik Uygulamaları”, *Bulleten*, C.LI, S.200: s. 625-636.
- Çelik, Buket (2020), *Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyılda Sivas Eyaleti (1742-1774)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sivas.
- Dağcı, Şamil (2002), “Kıyas”, DİA, C.XXV: s.488-495, , Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Halaçoğlu, Yusuf (1993), “Cürm ü Cinayet Resmi”, DİA, C.VIII: s.138-139, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

- İnalçık, Halil (2001), “Kanunname”, DİA, C.XXIV, s.333-337, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, Halil (2018), *Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet*, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, Halil (1965), “Adaletnameler”, *Belgeler Dergisi*, C.II, S.3-4: s.49-142.
- İstanbul Mahkemesi 94, (H. 1222-1223 / M. 1807-1809)*, (2019), (Ed: Coşkun Yılmaz), İSAM Yayınları, İstanbul.
- Kazıcı, Ziya (1984), “Osmanlı'da Örfi Vergiler ve Bu Vergilerin Kaynağı Olarak Örfi Hukuk”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.4: s.284-310 İstanbul.
- Koç, Mehmet (2019), “Osmanlıda Ölüm Cezası Verilen Zina, Hırsızlık, Öldürme ve Yaralama Suçları”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, C.17, S. 33: s. 261-287.
- Koç, Mehmet (2017), *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya.
- Osmanağaoğlu, Cihan (2010), “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası”, *Journal of Istanbul University Law Faculty*. 2010; 66 (1): 109-177.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.II, ,MEB Yayınları, İstanbul.
- Rumeli Sadâreti Mahkemesi 106 Numaralı Sicil (H. 1067-1069 / M. 1656-1658)*, (2019), (Ed: Coşkun Yılmaz), Kültür AŞ. İstanbul.
- Sahillioğlu, Halil (1991), “Bâd-ı Hevâ”, DİA, C.IV, s.416-418, , Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Schacht, Joseph (1986), *İslâm Hukukuna Giriş*, , Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Şemseddin Sami (1317), *Kamus-u Türkî*, ,İkdam Matbaası, Dersaadet.
- Tabakoğlu, Ahmet (2011) “Tekâlif”, DİA, C.XL: s.336-337, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Taş, Hülya (2008), "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şühûdü'l-Hâl” Nasıl Değerlendirilebilir?", *Bilig* S: 44, s.25-44.
- Tursun Bey, *Fatihin Tarihi Tarihi Ebul Feth*, (Haz: Ahmet Tezbaşar), Tercüman 1001 Eser, Tarihsiz.
- Üçok, Coşkun (1947), "Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler III". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.4, S.1, s.48-73.
- BOA (Başkanlık Osmanlı Arşivi) C.ADL. (Cevdet Adliye) 88/5312.
- BOA.C.ADL. / 79 - 4756 – 0.
- BOA.C.ADL. / 19 - 1189 – 0.
- BOA.HAT.(Hatt-ı Hümayun), 423/21797.
- BOA, A.DVNS. AHK. HL. (Halep Ahkâm Defterleri), d.1 s. 84
- BOA, A.DVNSMHM. (Bab-1 Âsafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri) d.73, s. 2.
- BOA, A.DVNS. AHK. HL. (Bab-1 Âsafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Halep Defterleri) (d.1 s. 62

BOA, A.DVNS. AHK. HL. (Halep Ahkâm Defterleri) d.1 s. 180.

BOA, A.DVNSMHH. d.26, s. 188/514.